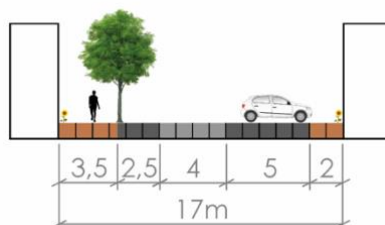
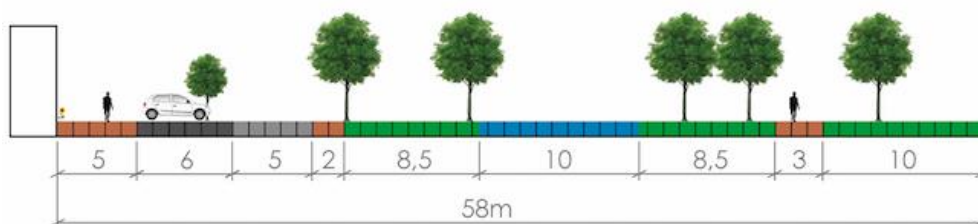
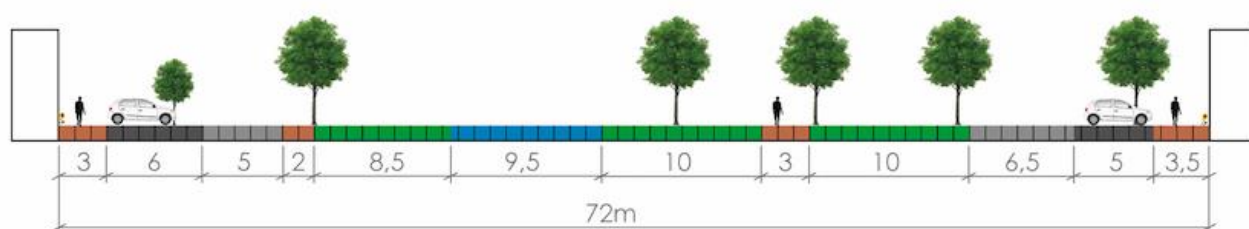

THUIS IN DE STRAAT

Een kwalitatief onderzoek naar gevoelens van thuis door de straatinrichting in een grootstedelijke buurt

L.M. van Heiningen (Lise)
621804lh

Scriptiebegeleider: S. van der Ham (Sander)
Tweede lezer: Dr. T.W.C. Swerts (Thomas)

Masterscriptie
MSc. Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid
Erasmus Universiteit Rotterdam

17 juni 2022
9.998 woorden

Abstract

In dit kwalitatieve onderzoek wordt bekeken hoe de straatinrichting invloed heeft op thuisgevoelens van bewoners. Hiervoor is een vergelijking gemaakt tussen twee straten in Carnisse, een wijk in Rotterdam. De Fazantstraat typeert zich als smalle, stenige straat met weinig groen. De Lepelaarsingel daarentegen kenmerkt zich door uitzicht, gras, bomen, water en brede stoepen. Via twaalf semigestructureerde interviews is de data verzameld. Vanuit de resultaten blijkt dat de straatinrichting gebruik kan stimuleren, dat eigen gebruik maar ook gebruik van de straat door anderen de fysieke en sociale binding bevordert en dat sociale binding vooral belangrijk is voor het vormen van een thuisgevoel. Er kan geconcludeerd worden dat men ook sociale binding krijgt door het eenzijdig herkennen van anderen en dat publieke familiariteit maar ook anonimiteit gewaardeerd wordt op straat. De straatinrichting moet genoeg gebruiksmogelijkheden aanbieden om bewoners te laten verblijven op straat waardoor fysieke- en sociale binding, en daarmee thuisgevoel, groeit.

Trefwoorden: *Publieke familiariteit; Straatgebruik; Straatinrichting; Thuisgevoel*

1. Introductie

Carnisse scoort slecht in het Wijkprofiel van 2020 en 2022 (Gemeente Rotterdam, z.d.). Het is een tweejaarlijkse ‘thermometer’ dat via cijfers laat zien hoe wijken in Rotterdam ervoor staan op gebied van veiligheid (geweld, vandalisme, overlast), sociaal (binding, zelfredzaamheid) en fysiek (openbare ruimte, wonen, milieu) (Dirks, 2022). De wijk met bijna 12 duizend inwoners staat als laagst genoteerd van alle Rotterdamse wijken. Gemeente Rotterdam zet in op ontwikkeling door professionals en bewoners samen te brengen (Platform31, 2021). Sindsdien werken bewoners samen met de gemeente aan de toekomst van de wijk. Ook burgemeester Aboutaleb zet zich in: elke vrijdag werkt hij in Carnisse om in contact te komen met bewoners. In 2022 voert hij honderd keukentafelgesprekken die niet alleen over veiligheid gaan, maar ook over hoe mensen hun leven in de wijk ervaren (Dirks, 2022).

Carnisse, een wijk binnen werkgebied Nationaal Programma Rotterdam Zuid (NPRZ), gaat veranderen en dit is terug te zien in de plannen voor de publieke ruimte. Accenten op extra vergroening, veiligheid, hoogwaardige inrichting, mobiliteit en ontmoetingsplekken moeten ervoor zorgen dat de leefbaarheid en ervaringen verbeteren (Boomsluiters, persoonlijke communicatie, 14 februari 2022). Het doel hiervan is om meer verbinding, meer saamhorigheid en meer eigenaarschap in de wijk te brengen. Niet iedereen in Carnisse zou zich even goed verbonden- en thuisvoelen. De fysieke omgeving van Carnisse kan getypeerd worden als homogeen, met veel dezelfde opbouw en hoekoplossingen, een bouwhoogte die beperkt is tot drie bouwlagen en relatief brede woonstraten (ongeveer 15 meter) (Boomsluiters, persoonlijke communicatie, 14 februari 2022). Bovendien is de inrichting van de woonstraten over het algemeen ‘sleets en stenig’, waarbij er een ‘groot deel van de ruimte wordt gebruikt voor de auto (rijbaan en parkeerplaatsen), waardoor smalle trottoirs resteren en er geen ruimte is voor groen’ (Boomsluiters, persoonlijke communicatie, 14 februari 2022). In de plannen worden veranderingen voorgesteld om de uitstraling en het gebruik van straten te verbeteren zodat de buitenruimte functioneel en kwalitatief uitnodigt tot ontmoeting.

Verandering is gewenst maar tegelijkertijd kan dit ook zorgen dat gevoelens van thuis onder druk komen te staan door onzekerheid en angst (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B). Thuisgevoel is een breed conceptueel begrip maar wordt in dit onderzoek onderverdeeld in fysieke- en sociale binding (Riger & Lavrakas, 1981; Hidalgo & Hernández, 2001; van der Graaf & Duyvendak, 2009A). Daarnaast heeft de toegenomen verscheidenheid en het verloop in steden ook invloed op verminderde gevoelens van thuis (Engbersen, Bovens, Bokhorst & Jennissen, 2020). Men (her)kent elkaar minder en dit resulteert in de vraag hoe lokale overheden de samenhang en verbondenheid kunnen bevorderen in wijken met grote verscheidenheid. In het WRR-rapport benadrukken de auteurs dat gemeenten niet te veel moeten verwachten van het verenigingsleven als bron van sociale samenhang tussen groepen omdat het voornamelijk banden binnen groepen versterkt (Engbersen, Bovens, Bokhorst & Jennissen, 2020). Er wordt geadviseerd een goede fysieke en sociale infrastructuur op buurtniveau te ontwikkelen die publieke familiariteit bevordert. Voorwaarden hiervoor zijn sociale veiligheid, een veilige en schone openbare ruimte, sociale interactie en voorzieningen. De straat, als onderdeel van de publieke omgeving, zou de oplossing kunnen zijn door die zo in te richten dat bewoners elkaar kunnen ontmoeten. Hierdoor ontstaat de gewenste verbondenheid door vergrote fysieke- en sociale binding en daarmee thuisgevoelens.

Het doel van dit onderzoek is om te achterhalen hoe de straatinrichting van invloed kan zijn op gevoelens van thuis van bewoners in de straat. Wetenschappelijke literatuur geeft aan dat er verschillende perspectieven bestaan over hoe thuisgevoel in straten gestimuleerd

kan worden. Enerzijds kan de straat de uitgelezen plek zijn voor ontmoeting, publieke familiariteit (Blokland, 2008) en het bevorderen van een thuisgevoel (Jacobs, 1961; Dautzenberg, 2009; Duyvendak & Wekker, 2015). Hierbij zou een bredere stoep ontmoeting kunnen stimuleren. Anderzijds kan de straat ook doelen dienen die leiden tot uitsluiting (Ferrer, Ruiz & Mars, 2015), zou veel groen veiligheid belemmeren (Bahammam, 2009) en kan uitzicht het contact demotiveren (van Eijk in van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015). Hoe de inrichting van de straat en de stoep als aangewezen ontmoetingsplek kunnen bijdragen aan een vergroot thuisgevoel is daarmee nog academisch onbepaald omdat de correlaties uiteenlopend zijn. Vanuit deze tegenstellingen en de wens om inzichtelijk te krijgen hoe ruimtelijke elementen van de straat zich verhouden tot fysieke- en sociale binding zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

Hoofdvraag: Hoe heeft de inrichting van de straat invloed op het thuisgevoel van bewoners?

Deelvraag 1: Hoe hebben de fysieke elementen van de straat invloed op het thuisgevoel?

Deelvraag 2: Hoe heeft sociale binding, middels publieke amicaliteit, familiariteit en anonimiteit, door de straat invloed op het thuisgevoel?

Dit onderzoek is op verschillende manieren maatschappelijk relevant. Allereerst omdat er meerdere herinrichtingsplannen zijn en ontwikkeld worden voor de buitenruimte in Carnisse. Zo worden verschillende straten de komende jaren vernieuwd door de geplande vervanging van het riool en de wens vanuit de gemeente om automobilititeit (rijbaan en parkeerplekken) te verminderen waardoor fietsers en voetgangers meer ruimte krijgen (Gemeente Rotterdam, 2020). In dit onderzoek wordt onderzocht of de inrichting van de straat een bijdrage levert aan een verbeterd thuisgevoel of dat dat mogelijk niet zo wordt ervaren. Indien de straatinrichting verband houdt met thuisgevoelens kunnen de uitkomsten een toevoeging zijn voor een verbeterd straatinrichtingsplan. Tot slot is het van maatschappelijk belang dat er meer inzicht komt in de geringe thuisgevoelens van bewoners in Carnisse. Door inzichtelijk te krijgen hoe deze gevoelens tot stand komen en welke factoren van de buitenruimte hier een rol bij spelen kan er een verbeteringslag worden gemaakt in de sociale uitdagingen van Carnisse.

Daarnaast is dit onderzoek ook op meerdere manieren wetenschappelijk relevant. Allereerst is het belangrijk om aan te tonen dat sociologische inzichten in plannen voor de fysieke omgeving een relevante bijdrage leveren. Verschillende academici benadrukken dat het menselijke aspect weinig wordt meegenomen en stellen dat dit van toegevoegde waarde is (Appleyard, 1981; Gans, 1993; Gehl, 2010). In dit onderzoek wordt het sociologische concept thuisgevoel gekoppeld aan de inrichting van straten en hoopt daarmee een bijdrage te leveren aan het verbreden van sociologische inzichten bij de inrichting van steden. Ten tweede bestaan er tegenstellingen binnen de wetenschap over de wenselijkheid van sociaal contact tussen bewoners in straten en de stad. Enerzijds duiden veel onderzoeken op het belang van publieke familiariteit als voorwaarde voor sociale cohesie, sociale binding en daarmee thuisgevoel (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B; Duyvendak & Wekker, 2015; Blokland & Nast, 2014). Echter, er zijn ook geluiden dat niet iedereen hier behoefte aan heeft en dat anonimiteit gewaardeerd wordt (Cox in Geest, 2003; Schinkel in van Stokkom, 2009; Schinkel, 2009; Bijlsma, Galle & Tennekens, 2010). De verschillende wetenschappelijke conclusies kunnen tot andere adviezen leiden voor beleid en de uitkomsten van dit onderzoek kunnen hier meer inzicht in geven. Ten derde bestaan er onverenigbare wetenschappelijke conclusies of brede stoepen, groen en uitzicht wel of niet kunnen leiden tot fysieke en sociale binding.

Eenzijds kunnen deze factoren bijdragen aan sociale binding en thuisgevoelens (Jacobs, 1961; Ferrer, Ruiz & Mars, 2015; Hermann-Lunecke, Dautzenberg, 2009; Mora & Verjares, 2021). Anderzijds kunnen deze factoren ook zorgen voor afnemende thuisgevoelens (Bahammam, 2009; Ferrer, Ruiz & Mars, 2015; Van Eijk in Van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015). Dit onderzoek draagt academisch bij aan het inzichtelijk krijgen hoe deze elementen en het gebruik van de straat invloed hebben op thuisgevoelens. Er wordt bekeken welke straatinrichting gewenst is en onder welke omstandigheden zodat thuisgevoelens positief gestimuleerd worden. Tot slot stellen Zhang en Zhang (2019) dat er voornamelijk straatnetwerkanalyses worden ingezet voor het onderzoeken van straten. Echter, zij pleiten ervoor dat ook reële voetgangersvoorzieningen geanalyseerd moeten worden om zo de onzichtbare functies en gebruiken, zoals veiligheid en gemak van straatgebruik, te ontdekken. In dit onderzoek zal er daarom gefocust worden op hoe bewoners hun straat gebruiken om de (verbloemde) ervaren en gebruikte leefwereld te ontdekken (Habermas, 1991; Lefebvre, 1991).

2. Theoretisch Kader

2.A. De bijdrage van sociologie voor de inrichting van steden

Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat sociale inzichten betekenisvol bijdragen aan de plannen voor de fysieke omgeving. Deze visie is gebaseerd op het betoog van socioloog Gans (1993) die stelt: 'Planners too rarely see the social aspects of the built environment' (p. 26). Gans betoogt dat planners ervan uitgaan dat de fysieke omgeving direct het menselijk gedrag beïnvloedt. Daarentegen stellen sociale wetenschappers dat de sociale structuur en cultuur bepalen wat mensen en samenlevingen doen met de fysieke omgeving. Gans maakt het onderscheid tussen de potentiële omgeving, voorgesteld vanuit de planners, en de effectieve omgeving, 'that version of the potential environment that is perceived, conceived - and created by users' (p. 27). De uiteindelijke gebruikers kunnen dus op andere wijze de ruimte waarnemen en gebruiken dan is voorgesteld vanuit de planners. Dit onderscheid komt overeen met het sociologische model van Lefebvre (1991) waarbij een onderscheid wordt gemaakt tussen de geleefde- (*lived*), waargenomen- (*perceived*) en de bedachte ruimte (*conceived*). Het model vormt een kader om op verschillende manieren te kijken naar de sociale ruimte. De dimensies zijn steevast met elkaar verweven maar vertegenwoordigen drie perspectieven hoe gebruikers een ruimte ervaren en ermee verbinden. Hierbij is de geleefde ruimte de subjectief ervaren ruimte, de waargenomen ruimte de ruimte hoe je die om je heen ziet en de bedachte ruimte hoe het door experts wordt voorgesteld. Zodoende bestaat er niet alleen een tweedeling tussen de systeem- en leefwereld (Habermas, 1991), maar ook binnen de leefwereld. Gebruikers kunnen een fysieke ruimte op een andere manier ervaren dan waarnemen. Zo kan de fysieke ruimte erop gericht zijn om gebruikers bij elkaar brengen, maar kan dit sociaal gezien zorgen voor conflict door tegengestelde normen en waarden. De visie van de planners vormt een eenzijdig beeld in ruimtelijke plannen en moet samengenomen worden met het sociologisch perspectief door de contributie van kennis hoe mensen met elkaar samenleven en hoe zij de ruimte uiteindelijk gebruiken en beleven. Sociologie attendeert de sociale processen in de maatschappij en biedt een kader om dit wetenschappelijk te bestuderen (Goudsblom, 1997). De sociologische inzichten vormen een meerwaarde voor de slagingskans van het uiteindelijke ontwerp door samen met de kennis van de dominante invalshoeken dichterbij de realiteit komen.

2.B. Thuisgevoel

Een onderscheid tussen hoe mensen de ruimte ervaren en waarnemen komt terug in het niet eenduidig definieerbare concept thuisgevoel. Bij het gevoel van thuis ontstaat er een positieve relationele band tussen plek en mens (Duyvendak & Wekker, 2015). Het lijkt daarmee een individuele emotie maar desalniettemin komt thuisvoelen tot stand in de relaties met anderen. Men kan zich thuisvoelen in een bepaalde omgeving en tussen bepaalde mensen. Het concept thuisgevoel kan daarmee tweeledig bekeken worden: binding met het fysieke, de plek, en binding met het sociale, het contact met anderen (Van der Graaf & Duyvendak, 2009A). Hierbij kan de fysieke ruimte anders waargenomen worden dan het sociale wordt ervaren. Zo kan een fysieke ruimte uitstralen dat het ontmoetingen faciliteert terwijl het sociale laat zien dat dit eerder op andere locaties ontstaat. Een diep gevoel van thuis wordt bovendien moeilijk en selectief verkregen (Duyvendak & Wekker, 2015). Om die reden bestaat er een verschil met vertrouwd voelen, een emotie die sneller en in meerdere situaties kan ontstaan. De auteurs stellen dat 'de diepste vorm van thuisgevoel: het gevoel onderdeel te zijn van een homogene, veilige en gelijkgezinde gemeenschap' (Idem, p. 37). Echter, in

grootstedelijke wijken komen homogene gemeenschappen zelden voor. Thuisgevoel kan in stedelijke settingen zich eerder uiten in lichte en afstandelijke relaties dan in langdurige en vriendschappelijke relaties. In dit onderzoek wordt daarom aangenomen dat thuisgevoel zich op verschillende niveaus kan uiten: van een licht gevoel van thuis door herkenning van-, en vertrouwdheid met omgeving en mensen, tot een diep gevoel van thuis door sterke en hechte sociale en fysieke banden. Fysieke binding betreft hechting aan de woonomgeving (uiterlijk, comfort) alsook het voorzieningenniveau (Dautzenberg, 2009).

Het onderscheid tussen fysieke- en sociale binding komt ook naar voren in het onderzoek van Hidalgo en Hernández (2001) die het concept thuisgevoel benoemen als *place attachment*. De eerste dimensie richt zich op gehechtheid aan de fysieke aspecten van de woonomgeving. De tweede dimensie, sociale gehechtheid, richt zich op de hechting aan de mensen die er wonen. Ze stellen dat sociale hechting sterker ontwikkelt dan fysieke hechting omdat men zich hecht aan een plaats door de hechting aan mensen die daar wonen. Sociale hechting is daardoor allereerst belangrijk. Riger en Lavrakas (1981) definiëren de fysieke hechting van bewoners aan plekken in de buurt als *rootedness*: de geaardheid van bewoners binnen hun omgeving. De sociale bindingen noemen zij *bonding*. Ondanks de vele terminologieën voor het breed definieerbare concept thuisgevoel komt het onderscheid tussen fysieke en sociale binding sterk naar voren als operationaliseerbaar concept. Wel benadrukt Dautzenberg (2009) het verband tussen de twee dimensies. Plekken en sociale hechting worden vaak met elkaar geassocieerd en zijn daarmee niet volledig los van elkaar te bekijken. Zo komen ontmoetingen op bepaalde plekken, zoals een speeltuin, vaker voor wat de fysieke en sociale hechting samenbrengt.

2.C. Thuisgevoel bevorderen door fysieke en sociale binding

Onderzoek wijst uit dat thuisgevoel versterkt kan worden door fysieke binding aan een plek. Woonduur is volgens Van der Graaf en Duyvendak (2009B) de meest bepalende factor voor het ontstaan van thuisgevoelens door fysieke binding. Andere verklaringen zijn tevredenheid over eigen woning en leeftijd. Zo zouden oudere bewoners meer verbonden zijn aan de buurt dan jongere bewoners. Dautzenberg (2009) stelt dat een schone-, hele-, en groene fysieke ruimte, met het liefst een ontmoetingsfunctie zoals speel- of picknickplekken, van invloed zijn op het thuisgevoel. Bovendien hechten bewoners zich aan uitzicht en een gevoel van ruimte. In de fysieke ruimte zou de aanwezigheid van water en beplanting dit kunnen stimuleren. Daarnaast stelt ze dat de veronderstelling is dat bewoners in suburbane laagbouw wijken anders met elkaar omgaan dan in dichtbebouwde stadsbuurten of hoogbouw wijken. Ze voegt hieraan toe dit eerder een idee dan werkelijk kan zijn mede door verschillen in soorten bewoners. Wel zouden bepaalde vormen van bebouwing ontmoetingen tussen mensen en hun identificatie met een plek kunnen bevorderen, al gaat Dautzenberg hier verder niet op in. Dat thuisgevoel kan ontstaan door identificatie met een plek, in andere woorden *place identity*, bespreekt Krupat (1983). Hij stelt dat *place identity* benadrukt kan worden door planners in het ontwerp van de publieke ruimte door bijvoorbeeld speeltuinen en parken toe te voegen. Ze kunnen begrip-, controle-, definitie en personalisatie van eigen territorium stimuleren. Ook Gehl (2010) richt zich op *top-down* beslissingen over de fysieke omgeving die contact en thuisgevoel zouden kunnen bevorderen. Hij stelt, in lijn met Gans (1993), dat het menselijk aspect vaak verwaarloosd is in het plannen van de gebouwde omgeving. Gehl (2010) betoogt dat de fysieke- en sociale binding tussen straten en hoge gebouwen na de vijfde verdieping verloren gaat. Dit gaat tegen de tendens in om veel hoogbouw in steden te realiseren om de woningnood tegen te gaan. Om contact te bevorderen en ervaringen van de

fysieke ruimte te begunstigen moeten gebouwen daardoor niet meer dan vijfhoog tellen. Allen zijn factoren die een bijdrage kunnen leveren aan thuisgevoel in de fysieke omgeving.

De literatuur toont ook aan dat thuisgevoel door sociale binding aan een plek bevorderd kan worden. Een eerste kenmerk is het hebben van sociale contacten in de wijk (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B). Wanneer men sterk betrokken en actief is in de wijk voelt men zich sneller thuis. Iets wat hiermee samenhangt is dat men zich kan herkennen in anderen. Het hebben van soortgelijke leefstijlen en achtergronden versterkt de verbondenheid (Vrom-raad, 2006). Deze tweede verklaring hangt samen met voorwaarden voor het aangaan van sterke sociale banden. Hiernaast zijn ook zwakke banden van betekenis. *Weak ties* (Granovetter, 1973) kunnen dienen als brug tussen minder sterke relaties waarbij kennis en informatie uitgewisseld kan worden. Erkenning en herkenning in de buurt zonder sterke (vriendschaps)relaties te hebben kan juist leiden tot een vergroot thuisgevoel. Deze vorm van *weak ties*, publieke familiariteit, is geschetst door Talja Blokland (2008). Publieke familiariteit ontstaat door vrijblijvende, herhaalde ontmoetingen tussen onbekenden in de openbare ruimte. De kortstondige relaties die men op straat maakt kunnen informatie geven over situaties of nieuwe toegang geven tot hulpbronnen. Contact met anderen in de buurt op allerlei manieren en op verschillende niveaus vormt daarmee een belangrijk voorwaarde voor het stimuleren van thuisgevoel middels sociale binding. Concluderend kunnen kenmerken van fysieke en sociale binding gevoelens van thuis beïnvloeden.

2.D. Thuisgevoel in beleid

In ander onderzoek stelt Blokland samen met Nast (2014) dat thuisvoelen en onderlinge verbondenheid vanuit beleidsperspectieven worden gezien als voorwaarden om de buurt positief te helpen ontwikkelen. Er wordt gesteld dat men een gevoel van verbondenheid zou moeten hebben met de woonplek om vanuit daar betrokken te raken. Sterke buurten die gekenmerkt worden door duurzame, lokale netwerken van bewoners, zouden de bouwstenen hebben voor het ontwikkelen van thuisgevoel. Ook Duyvendak en Wekker (2015) stellen dat thuisgevoel binnen beleid wordt ingezet als iets wat noodzakelijk is en gestimuleerd moet worden. De hoop bestaat dat 'met het vergroten van een thuisgevoel de leefbaarheid in zogenoemde 'probleemwijken' stijgt' (Idem, p. 7). De context van een grootstedelijke stad resulteert niet vanzelfsprekend tot voldoende publieke familiariteit en hieruit vloeit de vraag hoe dit gestimuleerd kan worden. Meer sociale controle en sociale samenhang moet leiden tot een vergroot gevoel van veiligheid en vertrouwen tussen bewoners onderling. Door het stimuleren van thuisgevoel zouden er positieve resultaten kunnen worden behaald omtrent veiligheid, vertrouwen en sociale cohesie in de buurt.

Desondanks kan men er niet vanuit gaan dat iedereen zit te wachten op het stimuleren van meer verbondenheid tussen mensen. Zo kan anonimiteit in de stad aangenaam zijn (Bijlsma, Galle & Tennekes, 2010). Ook Cox (in Geest, 2003) stelt dat anonimiteit in de stad een zegen kan zijn door de veelheid aan prikkels en sociale contacten in de stad. Dit is in lijn met Lofland (1973) die stelt dat het kenmerkend is voor grote steden om omringd te zijn met mensen die we niet persoonlijk kennen. Een afstandelijke, blasé-houding, is daardoor nuttig om de vele prikkels van de stad aan te kunnen (Simmel, 1903). Hiermee ontstaat er een paradox tussen de wensen van stedelingen: willen ze privacy en anonimiteit of vertrouwdheid en cohesie (Van Stokkom, 2009). Beide kunnen namelijk een probleem als een oplossing vormen: anonimiteit als hinderlijk en bedreigend, maar ook als vrij en ongecontroleerd, vertrouwdheid als beklemmend maar ook als waardevol. Familiariteit zou te hoge eisen kunnen stellen aan het sociale leven in de publieke ruimte. Men moet zich ook kunnen

onttrekken aan contactlast (Schinkel in van Stokkom, 2009). Dit perspectief toont aan dat de systeemwereld (Habermas, 1991) er niet vanuit moet gaan dat het streven naar meer publieke familiariteit tussen bewoners te allen tijde gewenst is. Desondanks is wijkbeleid voornamelijk gebaseerd op aannames om sterk thuisgevoel te realiseren (Duyvendak & Wekker, 2015). Zo kunnen er stedelijke omgevingen gecreëerd worden met ontmoetingsplekken waar burens vrienden kunnen worden. Daarmee kan er gesteld worden dat veel beleid erop gericht is om publieke amicaliteit (vriendschappelijke relaties) na te streven terwijl voor sommige bewoners lagere niveaus van contact voldoende is. Waar Duyvendak en Wekker (2015) ervoor pleiten publieke familiariteit niet alleen te beperken tot publieke vertrouwdheid maar ook tot publieke amicaliteit, wordt er in dit onderzoek vanuit gegaan dat men ook voldoening kan krijgen uit publieke anonimiteit als mogelijke eis voor het creëren van een thuisgevoel.

2.E. Thuisgevoel stimuleren in de straat

Buurten zouden opleven wanneer er collectieve zelfredzaamheid is in de buurt (Kleinhans & Bolt, 2010). Wanneer men onderling verbonden is en er sociale controle bestaat tussen buurtbewoners doordat mensen op straat zijn en men elkaar groet zou de buurt positief verbeteren. Toevallige ontmoetingen, publieke familiariteit en het samen inzetten voor de buurt leiden volgens de onderzoekers tot een verbeterd sociaal klimaat. Desalniettemin stellen Hidalgo en Hernández (2001) dat thuisgevoel zich voornamelijk ontwikkelt op het niveau van huis en stad, en in mindere mate op het niveau van buurt of wijk. De auteurs verklaren dit principe door het onder andere toe te wijzen aan een afname van activiteiten in een wijk. Ze concluderen dat in verhouding mensen meer fysieke binding met de stad hebben en sociale binding met het huis, dan met de buurt. Daarnaast kan door de toenemende drukte op straat de sociale interactie naar alternatieve locaties verdrongen worden (Van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015). Dit is bijvoorbeeld de woonkamer of specifiek aangewezen plekken als een plein of speelplek. De kans op spontane ontmoetingen neemt daardoor af alsook de betrokkenheid met de directe woonomgeving. In lijn hiermee is de straat over de jaren heen voornamelijk een verkeersruimte geworden (Idem, 2015), mede omdat sinds de tweede wereldoorlog een trend bestond om wonen, werken en ontspannen te scheiden (Stroink, 2012). Beleid en onderzoek richt zich voornamelijk op ontmoetingsplekken zoals speeltuinen of parken om daar het thuisgevoel, sociale cohesie en publieke familiariteit te stimuleren (Krupat, 1983; Dautzenberg, 2009). Desalniettemin kan de straat, en in het specifiek de stoep, hier ook een grote bijdrage aan leveren.

Een invloedrijke theorie over het belang van ontmoetingen op straat komt van Jane Jacobs (1961). Ze beschrijft het belang van diversiteit van functies, straten, gebouwen en mensen. De diversiteit zou zorgen voor voldoende ogen op straat en sociaal kapitaal die het gevoel van veiligheid en samenhang in de wijk vergroten (Hospers & Franke, 2009). Jacobs (1961) en Blokland (2008) benoemen beiden het belang van herhaalde ontmoetingen op straat en het belang hiervan voor het gevoel van thuis in een wijk waarbij publiek vertrouwen in een kwalitatieve woonomgeving ontstaat. Ze pleiten voor de meerwaarde van looproutes die gedeeld worden door diverse gebruikers door een veelvoud van doelgerichte voorzieningen. Jacobs (1961) betoogt onder andere het belang van korte woonblokken, een fijnmazig stratenpatroon en brede stoepen waar men elkaar gemakkelijk kan ontmoeten. Hierbij richt Jacobs zich voornamelijk op de publieke functie van een straat waardoor mensen door winkels of restaurants aangetrokken worden. Echter, er kan ook beargumenteerd worden dat de functie van de belangrijke (spontane) ontmoetingen ook gestimuleerd kan worden in woonstraten of op stoepen. De huidige stedeninrichting toont aan dat niet elke

straat een mengelmoes van functies, gebouwen en mensen vormt en veel straten de eenzijdige functie van wonen vervullen met dominantie van automobilititeit (Meulendijks, 2010; Treffers & Suurenbroek, 2018).

Appleyard (1981) stelt daarnaast dat wat er in de publieke ruimte gebeurt bepalend kan zijn voor de contacten die je kan hebben. In het boek *Livable Streets* (Appleyard, Gerson & Lintell, 1981) zet hij uiteen wat verkeersintensiteit in een straat doet met de gemeenschap die er woont. Hij concludeert dat in een licht intensieve verkeersstraat (minder dan 2000 voertuigen per dag) bewoners twee keer zoveel kennissen hebben dan mensen in een groot intensieve verkeersstraat (meer dan 16 duizend voertuigen). In drukke straten 'krimpt' de ruimte die mensen als hun territorium beschouwen en hebben bewoners minder vrienden en kennissen omdat er minder uitwisselingsruimte bestaat om sociale relaties aan te gaan. Men richt zich meer op zichzelf en er is minder gemeenschapsgevoel. Appleyard constateert vooral grote verschillen in beleving van kinderen en ouderen tussen licht en druk bereden straten. Daarnaast pleit Appleyard voor het belang van *bottom-up* zeggenschap over de publieke ruimte. Hij heeft zich ingezet om een stadsontwerp te bedenken vanuit sociale wetenschappen en het belang van de bewoners zelf, in lijn met de visie van Gans (1993). Appleyard (1981) benoemt het belang van een herziening op straten om ze veilig en leefbaar te maken. Het toont aan dat de inrichting van straten verschillende gevolgen kan hebben voor hoe gebruikers het ervaren en hoe sociale contacten wel of niet gestimuleerd kunnen worden.

2.F. Stoepen en hun gebruik

De stoep als functie van de straat waar ontmoetingen kunnen ontstaan dient verschillende gebruikers. Methorst (2021) voorziet een viertal van voetgangers-categorieën in de openbare ruimte. Zo zijn er deur tot deur verplaatsingen (doelmatig), gebruikers voor andere vervoerswijzen (openbaar vervoer of auto), circulaties (wandelen, hond uitlaten, beroepsmatig lopen) en verblijven (niet doelbewust verplaatsen, spelen, heg snoeien). Methorst stelt dat niet elke gebruikersgroep met hun belangen meegenomen wordt in de plannen voor de ruimte. Zo worden beroepsmatige verplaatsingen, toeristen of kinderen vaak uitgesloten in de statistiek en beleidsplannen. Daarnaast toont onderzoek van Bahammam (2009) aan dat de manier waarop vele stoepen zijn aangelegd niet geschikt is voor voetgangers omdat het niet breed genoeg is om comfortabel te gebruiken. Hij stelt dat de meeste stoepen tussen de 1,2 en 2 meter zijn, maar dat dit niet altijd voldoende is voor twee volwassenen om naast elkaar te lopen en voor kinderen om te spelen. Bovendien beperkt de locatie van trottoirs naast eigendomsmuren de ruimte en het zicht van de wandelaars. Bahammam (2009) stelt dat het hoofddoel van trottoirs is veranderd van plaats om te lopen naar het doel om de stad te verfraaien en haar een groene uitstraling te geven. Het nieuwe doel kan voetgangers belemmeren en voor veiligheidsproblemen zorgen. Door het toevoegen van planten op trottoirs ontstaat er minder ruimte voor stoepgebruikers. De auteur pleit voor een herziend planning- en ontwerpbeleid voor buurten waar mensen lopen, interactie plaatsvindt en kinderen spelen.

Naast de verschillende functies van trottoirs kunnen verschillende inrichtingen van stoepen andere ervaringen teweegbrengen. Herrmann-Lunecke, Mora en Vejares (2021) concluderen dat brede trottoirs en actief gebruik het lopen vergemakkelijken. Daarnaast stellen ze dat moeilijke oversteekplaatsen en gemotoriseerd verkeer het lopen belemmeren, vooral voor ouderen. In lijn hiermee concluderen Ferrer, Ruiz en Mars (2015) vanuit hun kwalitatieve studie dat smalle trottoirs, rotondes en het oversteken van lanen obstakels zijn voor voetgangers. Ook zijn er factoren die te maken hebben met het gevoel van (on)veiligheid

die van invloed zijn op het wel of niet gaan lopen, bijvoorbeeld de afwezigheid van mensen en slechte straatverlichting. Factoren die de aantrekkelijkheid van de wandelervaring verbeteren zijn brede trottoirs, de aanwezigheid van bomen en wegen met weinig verkeer. Desalniettemin concluderen de auteurs dat de breedte van het trottoir niet alleen de routekeuze van voetgangers kan beïnvloeden maar dat het ook een belemmering kan vormen voor het lopen. Terrassen, geparkeerde auto's en paaltjes kunnen namelijk worden ervaren als fysieke obstakels in de buitenruimte en verkleinen daarmee het thuisgevoel. De aanwezigheid van barrières op (brede) trottoirs kunnen leiden tot onaangename gevoelens en smalle bewegingsruimte. De publieke ruimte wordt door anderen eigen gemaakt waardoor er minder ruimte overblijft voor algemeen gebruik. Dit toont aan dat thuisgevoel ook een discriminerende emotie kan zijn: anderen kunnen uitgesloten worden door een gemeenschapsgevoel van de 'in-groep' te stimuleren (Edgell, Hartmann, Stewart & Gerteis, 2016; Wekker, 2020).

Waar de meeste onderzoeken stellen dat (brede) stoepen en straten het thuisgevoel vergroten door meer gebruiksvriendelijkheid, veiligheid, kans op ontmoeting en aantrekkelijkheid (Jacobs, 1961; Blokland, 2008; Dautzenberg, 2009; van der Graaf & Duyvendak, 2009B; Kleinhans & Bolt, 2010; Duyvendak & Wekker, 2015; Ferrer, Ruiz & Mars, 2015; Hermann-Lunecke, Mora & Verjares, 2021) bestaat er ook een tegengeluid. In lijn met Bahammam (2009) die stelt dat er geen contact-belemmerend groen moet zijn en Ferrer, Ruiz en Mars (2015) die stellen dat brede stoepen ook een barrière kunnen vormen, stelt van Eijk dat een brede stoep of verhullend veel groen juist afstand kan creëren (in van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015). In brede straten met vrij uitzicht of veel groen zou minder gepland contact zijn met burens dan in smalle straten met weinig straatgroen. Dit in tegenstelling tot Dautzenberg (2009) die stelt dat groen en uitzicht juist de fysieke binding kan versterken. Van Eijk (in van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015) geeft overigens aan dat verdere verbanden op basis van haar onderzoek nog niet aan te tonen zijn. Wel toont het aan dat verschillende onderzoeken komen tot andere conclusies.

In dit theoretische kader zijn er verschillende academische standpunten belicht over thuisgevoel als sociologisch concept maar ook in beleid, in straten en op stoepen. De hierboven beschreven tegengestelde argumenten over wat thuisgevoel bevordert of juist stoort tonen aan dat er nog geen eenduidig academisch antwoord is op hoe thuisgevoel gestimuleerd kan worden door de straatinrichting. In het volgende hoofdstuk wordt uiteengezet hoe deze wetenschappelijke lacune is onderzocht.

3. Onderzoeksdesign

3.A. Onderzoeksstrategie en data-verzameling

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksstrategie. Kwalitatief onderzoek is beschrijvend van aard en richt zich op ervaringen, interpretaties en betekenis (Bryman, 2016) en past zodoende bij het breed interpreteerbare karakter van de onderzoeksvraag. De data wordt verzameld door middel van semigestructureerde diepte-interviews. Voorafgaand aan het uitvoeren van deze interviews zijn voorbereidende analyses gedaan. Zo zijn de straten visueel in kaart gebracht om fysieke kenmerken in beeld te brengen (zie bijlage 7.1). Ook zijn er observaties uitgevoerd om een beeld te krijgen van de sociale interacties en gebruiken die de straat faciliteert. Op basis van deze twee informatiebronnen en het wetenschappelijk kader zijn vragen voor de interviewgide opgesteld (zie bijlage 7.3).

3.B. De gekozen straten

Er is gekozen twee verschillend ingerichte straten in Carnisse te analyseren om een vergelijking te kunnen maken tussen beide. Daarnaast zijn de volgende factoren van invloed geweest op de keuze; vernieuwingsplannen voor de straten; tegenstrijdigheden vanuit het academische kader en toegang tot het veld. De te onderzoeken straten zijn het middelste deel van de Lepelaarsingel en het zuidelijke deel van de Fazantstraat. De Lepelaarsingel (zie bijlage 7.1.1) kenmerkt zich door uitzicht op groen en water, een brede straat en trottoir en mogelijkheden tot ontmoeting (speeltuintjes, bankjes, gras). De Fazantstraat (zie bijlage 7.1.3) heeft dezelfde soort bebouwing maar typeert zich daarentegen door een 'sleets en stenige' straat, zicht op andere woningen, smalle stoepen, enkel bomen en vele dwars- en langs de rijrichting geplaatste parkeerplekken. Verwacht wordt dat de twee verschillende straatinrichtingen andere uitkomsten hebben op de thuisgevoelens van bewoners in hun straat.

3.C. Operationalisering

Om de hoofdvraag te beantwoorden zijn er twee deelvragen opgesteld. De centrale concepten die hieruit voortkomen zijn: thuisgevoel, opgesplitst in fysieke binding en sociale binding (Riger & Lavrakas, 1981; Hidalgo & Hernández, 2001; Van der Graaf & Duyvendak, 2009A), en de straatinrichting. Voor de straatinrichting wordt er gekeken naar de fysieke elementen van de straat, de sociale functies die een straat kan faciliteren en de inrichting van de stoep. Het theoretische kader en het operationaliseringschema (zie bijlage 7.2) tonen aan dat er tegenstellingen bestaan tussen hoe de straatinrichting en de stoepopbouw kunnen bijdragen aan gevoelens van thuis. Zoals beschreven spelen daarnaast bij het niet-eenduidige concept thuisgevoel veel factoren een rol. Zodoende zijn er straten gekozen waar de tegenstellingen vanuit de literatuur terugkomen. Via deze weg kan er onderzocht worden welke fysieke kenmerken en sociale aspecten van de gekozen straten invloed hebben op gevoelens van thuis.

3.D. Doelgroep, werving en steekproef respondenten

De doelgroep bestaat uit volwassen bewoners tussen de 25 en 45 jaar oud die wonen in de geselecteerde straten. Deze leeftijdsgroep betreft in Carnisse meer dan 40% van de bewoners (AlleCijfers.nl, 2022). Er is voor deze doelgroep gekozen omdat zij inzichtelijk kunnen maken waarom thuisgevoelens en verbondenheid laag scoren in het wijkprofiel. Het doel is om per

straat zes interviews af te nemen om de representativiteit en ook de haalbaarheid van het onderzoek te waarborgen. Via mijn scriptiebegeleider Sander van der Ham, die actief is in Carnisse en door het participeren bij geplande activiteiten zoals het plaatsen van geveltuinen op de Fazantstraat op 7 mei 2022, worden de eerste respondenten geworven. De andere respondenten worden geworven middels de *snowball*methode, waarbij kritisch wordt geselecteerd om een zo'n divers mogelijke steekproef te bewerkstelligen. Hierdoor wordt de valkuil van deze methode; respondenten werven met een gelijksoortige achtergrond, zo bewust mogelijk vermeden.

3.E. Opbouw interview

De vragen in de interviewgids (zie bijlage 7.3) zijn open opgesteld zodat de respondent de ruimte heeft om uit te weiden over het onderwerp (Evers, 2007) en de interviewer kan doorvragen wanneer andere gerelateerde onderwerpen ter sprake komen. Het eerste deel van het semigestructureerde interview focust zich onder andere op het maken van een cartografie op de vraag of respondenten hun straat van bovenaf willen tekenen. Deze cartografie dient enkel als middel om het gesprek te starten en kenmerken van hun straat te duiden en wordt daarom niet geanalyseerd. Op basis van de inbreng van de respondenten en aanvullende vooropgestelde vragen wordt het interview afgenomen. Via deze methode worden enerzijds bestaande wetenschappelijke inzichten over het begrip thuisgevoel getoetst als ook eigen inbreng van de respondenten over hun visie. Door te vragen naar ervaringen, maar ook naar de wensen kan er worden ontdekt hoe men zich thuisvoelt en hoe men denkt dat hun thuisgevoel kan worden vergroot. Deze kennis kan van belang zijn voor beleid en vernieuwingsprojecten in de straten. De participanten worden bovendien bij hen thuis en buiten geïnterviewd. De interviews worden getranscribeerd en met het programma Atlas-TI gecodeerd. Via open coderen, axiaal coderen en selectief coderen kunnen onderlinge verbanden vanuit de interviews geanalyseerd worden (Bryman, 2016).

3.F. Ethische verantwoording

Voorafgaand aan het interview wordt het doel van het onderzoek gecommuniceerd om zo *informed consent* te bewerkstelligen (zie bijlage 7.3). Vanuit hetzelfde oogpunt wordt toestemming gevraagd voor het mogen opnemen van het interview. De opnames worden verwijderd nadat het onderzoek is afgerond. Om anonimiteit te waarborgen worden de namen van de respondenten vervangen door pseudoniemen. Ondanks het weglaten van de namen van de participanten kan, vanwege het thema van het onderzoek, het mogelijk zijn dat anonimiteit waarborgen niet volledig haalbaar is. Door vragen als 'In welke straat woont u?' en 'Hoe gebruikt u uw straat?' kan mogelijk herleid worden wie de persoon in kwestie is. De verwachting is dat deze herkenbaarheid niet schadelijk zal zijn.

4. Resultatensectie

4.1. Reflectie interviews en opsplitsing Lepelaarsingel

In totaal zijn er twaalf interviews van ongeveer één uur afgenomen. Hiervan wonen zes respondenten in de Fazantstraat en zes in de Lepelaarsingel. De eerste twee respondenten zijn via het internet gevonden en ook het participeren op de geveltuinjesdag in de Fazantstraat heeft geleid tot een respondent. De andere respondenten zijn via de *snowball*methode geworven. Via deze methode voldoen drie respondenten niet aan de vooraf opgestelde criteria. Zij hebben een oudere leeftijd dan 45 jaar. Desondanks zijn ze wel meegenomen voor de analyse omdat zij vernieuwende inzichten gaven over hun beleving- en gebruik van de straat. Er is rekening gehouden met deze aanpassing van de doelgroep tijdens het analyseren van de data. Verder betreft de steekproef een diverse groep op basis van leeftijd, gezinssamenstelling, opleidingsniveau, woonduur, woonhoogte, hoekhuis, etniciteit en actieve houding op de straat. Bovendien is het belangrijk mee te nemen dat de Fazantstraat gesloopt zou worden maar dat het door een succesvol protest eind 2020 nu wordt aangepakt tot vernieuwing (Tenret, 2020).

Daarnaast zijn er drie respondenten gesproken die op het zuidelijke deel van de Lepelaarsingel wonen. Dit betreft dezelfde straatinrichting behalve dat er maar aan één kant van de singel portieken zijn (zie bijlage 7.1.1 en 7.1.2). Vanwege dezelfde straatinrichting zijn deze respondenten meegenomen voor de analyse. Er werd verwacht dat er enkel verschillen gevonden zouden worden tussen de Fazantstraat en de Lepelaarsingel door contrasterende straatinrichtingen. Vanuit de kwalitatieve dataverzameling bleek dat er bovenop deze verschillen ook uiteenlopende resultaten te herkennen zijn tussen het zuidelijke en middelste deel van de Lepelaarsingel. Zo wordt het zuidelijke deel meer gebruikt, zijn er meer contacten en is er een andere beleving van thuisgevoel in de straat dan op het middelste deel. In het vervolg van dit onderzoek worden daarom deze twee delen apart behandeld. De aanpassingen tonen aan dat de *snowball*methode ervoor heeft gezorgd dat de vooropgestelde doelgroep en straten zijn overschreden, maar dat hierdoor ook aanvullende inzichten gevonden zijn.

4.2. Het definiëren van thuisgevoel

“Thuisgevoel is persoonlijk en voor ieder anders” (Gregory). Toch zijn er meerdere gedeelde ervaringen te herkennen in de data. Zo leidt gewenning aan de omgeving door woonduur tot een thuisgevoel. Johanna verwoordt dit via: *“Dûh. Ik woon hier bijna 30 jaar. Als ik dat niet zou hebben zou dat wel erg vreemd zijn”*. Bovendien houdt woonduur verband met het leren (her)kennen van anderen, wat tevens zorgt voor een vergroot thuisgevoel. Dit komt omdat *“je op een gegeven moment ook weet van oh ja die meneer is altijd een beetje gek, daar moet ik even omheen lopen. [...] Dan herken je ook aan situaties bepaalde mensen en dat geeft dus een heel veilig gevoel”* (Cato). De respondenten wijzen een veilige, warme, gezellige, schone, groene en zorgeloze plek toe aan thuisgevoel. Op plekken waar men tot rust kan komen, geen bemoeizucht of overlast is en zeggenschap bestaat wordt thuisgevoel versterkt.

Opvallend is dat sociale relaties vooral belangrijk zijn voor het creëren van een thuisgevoel. Daar waar woonduur en fysieke binding tot een zekere hoogte invloed hebben op thuisgevoel kunnen sociale contacten het thuisgevoel sterker beïnvloeden. Zo kan de inrichting van de publieke ruimte de sfeer gemoedelijker maken, maar hebben sociale contacten, met name in de portiek, direct invloed op het woongenot. Cor voelt zich bijvoorbeeld thuis in de straat en wijst dit toe aan *“Ik heb veel contact met de mensen hier. Het zijn ontieligelijke leuke mensen en daar houd ik van”*. Eva daarentegen voelt zich minder

thuis in de straat. Ze heeft *“niet zo veel binding met mijn portiek en dat is toch mijn voordeur zeg maar. Dat is wel jammer”*. Ze heeft niet de sociale contacten die ze wenst waardoor haar thuisgevoel kan groeien. Waar de gebruikelijke definitie van thuisgevoel zich richt op een relatie tussen het fysieke en sociale (Van der Graaf & Duyvendak, 2009A), benadrukken de respondenten dat sociale relaties met name belangrijk zijn voor het creëren van een thuisgevoel.

4.3. Straatgebruik

4.3.1. Invloed van de omgeving op gebruik

Tussen de straten zijn verschillen te herkennen in het gebruik van de straat en de mate van thuisgevoel. In lijn met het theoretische kader waar verschillende niveaus van thuisgevoel worden voorgesteld, blijkt dat gebruik van de straat uitmondt in sterkere sociale en fysieke banden. Dit is te duiden middels het zuidelijke deel van de Lepelaarsingel, waar de actieve bewoners zich het meest thuisvoelen in de straat. Ze zijn bezig om de publieke ruimte te vergroenen en onderhouden, ontbijten aan de gezamenlijke picknicktafel, (her)kennen veel burens en voelen zich sterk verbonden aan de omgeving en bewoners: *“Ik ga me van m'n leven niet weg. Ik vind het hier fantastisch”* (Cor). Het actief gebruik van de straat door enkele straatbewoners heeft bovendien collectieve gevolgen. Thekla werd hierover door de politie aangesproken: *“U moet eens weten wat voor goed werk u doet, want dit is tegen inbraak, voor een schonere straat. [...] Ik zorgde dat er niks lag, want als mensen zien dat er iets ligt gooien ze er gauw iets bij”*. De handelingen van actieve bewoners resulteren in signalen die de veiligheid en het thuisgevoel vergroten: onderhoud, geen afval- en ogen op straat.

De dynamiek op het zuidelijk deel van de Lepelaarsingel wordt ook door andere respondenten uitgelicht. Zo stelt Natalie, bewoonster van de Fazantstraat, dat ze de straat anders zou gebruiken als ze daar zou wonen: *“Ik zou graag daar op straat zitten hoor, ik zou daar elke dag misschien wel voor de deur zitten”*. Het gebruik van de bewoners heeft hiermee te maken, maar ook het gevoel van ruimte *“omdat ze meer grenzen aan het park en ze hebben toch meer groen om zich heen”*. Kenmerken waarom dit niet in de Fazantstraat gebeurt wijzen de respondenten toe aan de diversiteit van bewoners, het hoge verloop van verhuizingen en de minder aantrekkelijke buitenruimte. Desalniettemin stellen bewoners van de Lepelaarsingel dat ook in hun straat veel verhuizingen en diversiteit bestaat. Het toont aan dat uitzicht, ruimte en groen in samenhang met bewoners die zich verantwoordelijk voelen voor het beheer van de straat leiden tot een andere binding met de straat.

4.3.2. Verblijven in de straat

Daar waar het zuidelijk deel van de Lepelaarsingel wordt gezien als buitenruimte om te verblijven, is een tegengestelde trend te herkennen op de Fazantstraat: *“We don't live in a street where people put benches and sit down. We don't. People come to work and they come for sleep”* (Naz) en *“Je komt elkaar tegen ja, maar het is niet een plek om te zijn”* (Els). De verklaring is voornamelijk dat er geen doel is om in de straat te verblijven, wat een van de vier motieven is om een straat te gebruiken (Methorst, 2021). *“Ik heb geen reden om in de straat te verblijven. [...] Dus meestal is het een halve minuut: ik steek over van mijn auto en ik ga naar binnen”* (Mitchell). De Fazantstraat en het middelste deel van de Lepelaarsingel worden enkel functioneel gebruikt, van A naar B, zoals naar de vuilbak of bushalte lopen. Deze respondenten voelen zich tevens minder verbonden met de straat. Het laat zien dat verblijven op straat een rol speelt in het creëren van binding met de straat.

4.3.3. Kijken als gebruik

Respondenten van het middelste deel van de Lepelaarsingel tonen aan dat kijken een passievere vorm is van gebruik van de straat. De bewoners voelen zich namelijk verbonden met het uitzicht en het groen van de straat, maar verblijven niet op de straat.

Ik vind het prachtig ja. Het is groen, het is licht, het is open. Ik heb ook nooit iets naar beneden ofzo. [...] Ik sta echt vaak voor het raam. Beetje naar buiten kijken, mensen kijken, een beetje kijken wat er gebeurt. (Hester)

De uitstraling van de straatinrichting en levendigheid door gebruik van buurtbewoners leidt ertoe dat bewoners van de Lepelaarsingel regelmatig naar buiten kijken en gehecht raken aan de fysieke ruimte. In smallere straten zoals de Fazantstraat zijn bewoners, met name in de winter als de bomen geen bladeren hebben, meer gericht op privacy en worden ramen afgeschermd om inkijk van burens te beperken. Waar men op de Lepelaarsingel gericht is op de straat, leven bewoners van de Fazantstraat liever richting de achterkant waar de tuinen zijn. Het toont aan dat groen, gebruik van de straat, gebruik door anderen van de straat en uitzicht kunnen zorgen voor meer fysieke binding met de straat.

4.3.4. Breedte van de stoep en het gebruik

Naast inrichtingselementen zoals groen in de straat heeft ook de breedte van de stoep invloed op het gebruik. Zo leidt een brede stoep tot ander gebruik dan een smalle stoep; *“Kinderen die er spelen hebben daar aan de overkant een hele brede stoep om wat te doen”* (Els), zijn er minder belemmeringen tijdens gebruik *“Deze kant van de straat wordt het meest gebruikt, dus de brede stoep. Daar kan je makkelijk langs elkaar heen”*, (Natalie) en worden er plannen gemaakt voor vergroening van de straat *“Hier is het gewoon smaller en minder ruimte, dus aan de overkant zou ik dat doen”* (Els). Een bredere stoep zorgt voor de bewegingsruimte op straat zonder anderen in de weg te staan waardoor men de straat meer comfortabel gebruikt.

4.3.5. Publieke ruimte toe-eigenen

Het toevoegen van groen is gewenst. Voornamelijk kwalitatief groen in de vorm van plantjes, bloemen en kleuren. Het eigen maken van de publieke ruimte, bijvoorbeeld door een geveltuin, leidt tot meer gebruik, steekt anderen aan en geeft meer sociale contacten:

Toen ik die geveltuin aan het aanleggen was kwam er een man, [...] die kwam zich een beetje mee bemoeien. Denk ik van goh, je woont er al jaren naast en nooit echt mee gepraat en nu door dat tuintje ga je toch met elkaar praten. (Camilla)

Het gebruiken van een geveltuin of picknicktafel leidt daarmee tot meer thuisgevoel. Enerzijds ontstaat er meer fysieke binding doordat de publieke ruimte eigen wordt gemaakt. Anderzijds zet het aan tot contact waardoor de sociale binding wordt vergroot.

4.3.6. Private of publieke ontmoetingsplekken

De resultaten laten zien dat er een verschil bestaat in het definiëren van een ontmoetingsplek. Zo wordt de picknicktafel op het zuidelijk deel van de Lepelaarsingel niet gedefinieerd als ontmoetingsplek ondanks dat het talrijk gebruikt wordt. De Ruimtemaker op de Fazantstraat, een omgebouwde parkeerplaats tot ontmoetingsplek (zie bijlage 7.4), wordt daarentegen nauwelijks gebruikt maar wordt wel gedefinieerd als ontmoetingslocatie. Het is te verklaren

doordat de picknicktafel door anderen wordt gezien als privébezit en de Ruimtemaker als publiekbezit. In het algemeen maken de respondenten eerder gebruik van publiekbezit, maar wanneer dit ongunstig is geplaatst, zoals naast de rijbaan, zal ook hier weinig gebruik van worden gemaakt. Privébezit daarentegen wordt door de eigenaar, maar vaak ook door burens, kinderen of oudere mensen gebruikt waardoor het niet als ontmoetingsplek wordt gedefinieerd maar wel zo wordt gebruikt. Het toont aan dat de locatie van- en eigenaarschap over een ontmoetingsplek een effect heeft op het gebruik ervan. Daarnaast is het belangrijk om genoeg gebruiksmogelijkheden te faciliteren. *“Er zijn hier dus twee bankjes voor de deur. Nou daar zitten vaak al mensen op en ja, dat nodigt niet echt uit daarnaast te zitten”* (Camilla). Geringe ontmoetingsmogelijkheden leiden ertoe dat bewoners zich ervan weerhouden de straat te gebruiken. In de straatinrichting is het daarom belangrijk om voldoende ontmoetingsplekken te creëren op gebruiksvriendelijke plekken om het gebruik te stimuleren.

4.3.7. Wenselijkheid ontmoetingsplekken

Verschillende bewoners wensen om in de publieke ruimte meer te werken met niches voor ontmoeting. Dit zijn met groen afgeschermd plekken waar men kan zitten met anderen. Door meer ontmoetingsplekken te creëren neemt men niet de plek van anderen in wat kan zorgen voor ongemak en door het te omringen met groen ontstaat een zekere afscherming. De wens is in lijn met concepten die verband houden met thuisgevoel: een veilige, groene en zorgeloze plek. Wel is het belangrijk mee te nemen dat de respondenten sceptisch zijn over het toevoegen van ontmoetingsplekken. *“Ik weet ook niet of dat heel handig zou zijn. Krijg je weer hangjongeren”* (Eva). De respondenten zijn terughoudend door de potentiële overlast van hangjongeren want dat zou hun thuisgevoel laten afnemen.

4.3.8. Beheer van de straat

Vanuit de resultaten blijkt dat naast de straatinrichting ook het beheer van de straat invloed heeft op het thuisgevoel. Zo zorgt afval in de Fazantstraat voor afstandelijke gevoelens richting de straat: *“Dan rijd je de straat in met je auto en dan moet je bijna uitwijken voor de troep die bij de container staat en dan denk je jezus waar woon ik, in een getto ofzo”* (Mitchell). Niet alleen zorgt afval voor afstand tot de fysieke ruimte, ook de sociale binding wordt afgezwakt door het zien van afval van anderen: *“Die mensen kunnen niet nadenken. Die zijn niet hooggeschoold. Die weten niet beter en die flikkeren het gewoon daar neer. Die vinden dat normaal en daar heb je mee te maken in dit soort buurten”*. Ook de verouderde status van de straat en balkons zorgt voor negatieve gevoelens: *“Dan zie ik vooral dingen die niet mooi zijn zoals de scheve stoeptegels, hondenpoep, vervallen balkons.”* (Mitchell) en *“Look at the balconies, how they take care of their balconies. That gives a lot of information. [...] It doesn't give much of a belonging to”* (Naz). Het toont aan dat de uitstraling door het beheer van de Fazantstraat afstandelijke gevoelens opwekt richting de fysieke ruimte en de medebewoners.

Daarnaast zorgt hondenpoep op de Lepelaarsingel ervoor dat vele vierkante meters gras niet gebruikt worden door bewoners. *“Nu is het gewoon een hondentoilet. [...] want je gaat daar nu ook niet zitten ofzo. Het is gewoon viezig ja.”* (Hester). De huidige regels staan toe dat honden al het gras mogen gebruiken. Desalniettemin zorgt dit ervoor dat bewoners naar andere grasvelden in de wijk trekken om daar te gaan picknicken of spelen. Een andere straatindeling kan ervoor zorgen dat bewoners meer hun eigen straat gaan gebruiken waardoor de fysieke en sociale binding kan groeien. Het toont aan dat naast de inrichting van de straat ook het beheer van de straat grote invloed heeft op het gebruik- en de beleving van de straat.

4.4. Sociaal Binding

4.4.1. Verschillen in familiariteit tussen de straten

Zoals vermeld spelen sociale contacten een belangrijke rol bij het vormen van thuisgevoelens. Sociale contacten kunnen hecht of oppervlakkig zijn, gewenst of afgehouden worden. Deze verschillende vormen van contact zijn te herkennen op de straten. Zo hebben de bewoners van het zuidelijke deel van de Lepelaarsingel het meeste contact met burens. Ze herkennen velen en er ontstaan gesprekken door het onderhoud en gebruik. *“We houden elkaar een beetje in de gaten. Van moeten we iets... kan ik iets voor je doen?”* (Thekla). Vriendschap tussen burens is voor geen enkele respondent de verwachting. Het wordt vooral als bijzonder en speciaal ervaren wanneer dit gebeurt. Wel hebben de respondenten de verwachting dat ze hun burens op een laagdrempelige manier leren kennen door elkaar tegen te komen in de portiek of op straat en dan elkaar gedagzeggen. Gedagzeggen en een gesprek kunnen aangaan vervullen de belangrijkste rol voor thuisgevoelens.

De mate van sociale samenhang is een stuk lager op het middelste deel van de Lepelaarsingel. Hier herkennen de respondenten weinig burens. Wel leren ze buurtbewoners herkennen door het kijken naar de levendigheid langs de singel. *“Ik kan mij haast niet voorstellen dat ik de enige ben die zo vaak uit mijn raam naar buiten kijkt. [...] Je leert mensen, al weten zij dat niet, je leert mensen gewoon kennen of herkennen”* (Camilla). Het kijken naar leidt tot een bepaalde vorm van familiariteit waar eenzijdige herkenning ontstaat. Dit geeft de vertrouwdheid met de omgeving en de gebruikers waardoor een veilig gevoel en thuisgevoel ontstaat.

In de Fazantstraat zijn tenslotte twee groepen te herkennen. Zo hebben de bewoners die actief hebben geprotesteerd tegen de sloop een hechte band met elkaar opgebouwd. Zij spreken elkaar regelmatig en zijn tevens de personen die aanwezig zijn bij activiteiten in de straat. Tussen deze personen zijn enkele vriendschapsrelaties ontstaan. Buiten deze groep actieve bewoners zijn er slechts enkelen die elkaar (her)kennen in de Fazantstraat. Dit is te verklaren vanuit het geringe gebruik van de straat, de weinige functies in de straat en de hoge residentiële mobiliteit. Een middel, doel of activiteit zoals het praten over geveltuintjes, het protest tegen de sloop of kinderen die spelen zijn nodig om het gesprek tussen bewoners te starten wat de sociale binding vergroot.

4.4.2. Wenselijk contact

Ondanks dat sociaal contact belangrijk is voor een thuisgevoel, wordt de keuze om soms geen contact te hebben ook gewaardeerd: *“Dat vind ik zo heerlijk aan het wonen in de stad. [...] als ik niks met mijn burens te maken wil hebben dan vindt iedereen het ook prima. Dat vind ik prettig, dat je daar soort in kan kiezen”* (Hester). Ook Els vindt deze keuze waardevol: *“Je kunt meer verbonden zijn met anderen en je kunt ook gewoon anoniem blijven als je dat wil. Dus dat geeft een gevoel van vrijheid en dat vind ik heel fijn”*. Net zoals thuisgevoel in huis wordt gecreëerd door rust en privacy, wordt het op z'n tijd ook gewaardeerd als dit doorgetrokken wordt naar de publieke ruimte. Wanneer de respondenten pauze nemen van werk, naar een afspraak moeten of rust nodig hebben voelt het prettig om geen contact te maken. Sociaal contact hoeft daarom niet per definitie het thuisgevoel te versterken, soms werkt het omgekeerd.

In lijn met de verwachting werken slechte contacten het thuisgevoel sterk tegen. Een slechte ervaring hiermee heeft voor Gregory gezorgd dat hij bewust niet te veel contact wil hebben met zijn burens: *“Voor mij is minder contact beter, zodat iedereen goed blijft”*. Ondanks

potentiële negatieve gevolgen van contact is meer contact tussen burens het meest wenselijk. *“Ik zou het wel fijner vinden als ik weet wie nou eigenlijk mijn burens zijn want ik heb werkelijk geen idee. Maar ja logisch. Ik kom niet op straat. Ik heb er weinig te zoeken voor mijn gevoel”* (Johanna). Uit de resultaten wordt duidelijk dat er een bepaalde basisverwachting bestaat rond burencontact. Het liefst herkent men mensen op straat, kan er kort contact zijn en kunnen enkele bewoners benaderd worden voor meer contact. Dit zorgt voor de vrijheid maar ook voor voldoende vertrouwdheid om thuisgevoel te vergroten.

5. Conclusie en discussie

5.1. Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: ‘Hoe heeft de inrichting van de straat invloed op het thuisgevoel van bewoners?’. Er is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd middels twaalf semigestructureerde interviews waarbij de Fazantstraat en de Lepelaarsingel zijn vergeleken. Er kan geconcludeerd worden dat de straatinrichting bijdraagt aan het gebruik van de straat en het (her)kennen van anderen van waardoor de fysieke en sociale binding groeit. Vanuit academische literatuur komt de splitsing fysieke en sociale binding naar voren als kenmerk van thuisgevoel (Van der Graaf & Duyvendak, 2009A; Hidalgo & Hernández, 2001; Riger & Lavrakas, 1981). Dit onderzoek steunt deze splitsing maar benadrukt dat sociale binding hoofdzakelijk belangrijk is voor het ontstaan van een thuisgevoel. Men heeft een voldoening gevende band met burens in de portiek nodig en moet enkele mensen op straat herkennen om zich thuis te kunnen voelen en verbondenheid te krijgen met buurt en burens. De fysieke elementen van de straat spelen een rol voor het creëren van een thuisgevoel maar minder sterk dan sociale binding. De straatinrichting kan het gebruik van- en levendigheid op straat stimuleren waardoor de fysieke en sociale binding groeit.

Sociale binding ontstaat via een doel, middel of activiteit die interactie tussen bewoners start. Dit onderzoek laat zien dat dit kan ontstaan op straat door eigen gebruik of door straatgebruik van anderen. Door uit het raam te kijken naar de levendigheid op straat leert men anderen herkennen zonder interactie. Daar waar publieke familiariteit wordt omschreven als een vrijblijvende, herhaalde ontmoeting tussen onbekenden in de openbare ruimte (Blokland, 2008), kan er vanuit dit onderzoek geconcludeerd worden dat ontmoeting niet altijd nodig is om sociale binding te krijgen. Er wordt een band opgebouwd door het kijken naar- en het herkennen van anderen waardoor er eenzijdige vertrouwdheid van een afstand wordt opgedaan. Naast publieke familiariteit resulteert ook dit in vergrote sociale herkenning van burens en buurtbewoners en daarmee thuisgevoel.

Daarnaast kan geconcludeerd worden dat hecht contact en vriendschapsrelaties met burens wordt gewaardeerd maar dat dit niet vereist is voor een thuisgevoel. Publieke familiariteit blijkt het belangrijkste om thuisgevoelens te krijgen. Desalniettemin kan er vanuit dit onderzoek geconcludeerd worden dat anonimiteit in de publieke ruimte ook thuisgevoelens kan opwekken. In lijn met Schinkel (in van Stokkom, 2009) blijkt dat men het waardeert om zich af en toe te kunnen onttrekken aan contactlast. Vrijheid, privacy en ongecontroleerdheid maakt dat men bewegingsruimte krijgt zonder een toezien oog van anderen. De keuze om contact aan te gaan of te vermijden wordt daarom hooggeacht. Het maakt dat men in een grootstedelijke context de gewenste vrijheid als ook de gewaardeerde vertrouwdheid en veiligheid krijgt, concepten die eveneens verband houden met thuisgevoel. Daar waar Duyvendak en Wekker (2015) pleiten publieke familiariteit te vergroten naar publieke amicaliteit, toont dit onderzoek aan dat publieke anonimiteit ook thuisgevoelens kan vergroten. Waar veel wijkbeleid gericht is op het stimuleren van vriendschappelijke burensrelaties in de publieke ruimte laat de waardering van publieke anonimiteit zien dat dit niet de enige focus moet zijn.

Fysieke elementen van de straat zoals groen, uitzicht, brede stoepen en ontmoetingsplekken houden positief verband met thuisgevoelens. Dit onderzoek bevestigt daardoor de theorieën over het belang van brede stoepen van Ferrer, Ruiz en Mars (2015) en Hermann-Lunecke, Mora en Verjares (2021) en over de positieve gevolgen van uitzicht en groen voor thuisgevoel van Dautzenberg (2009). Ook de stelling van Bahammam (2009) wordt

bevestigd. Rijkelijk groen beïnvloed negatief het thuisgevoel wanneer het gebruik van de stoep of straat belemmerd wordt. Weliswaar bestaat er door de brede opbouw van straten in Carnisse de mogelijkheid tot vergroening zonder het creëren van obstakels. Toch blijft het van belang om het hoofddoel van de stoep, voetgebruik, belangrijker te achten dan de stad verfraaien. Tot slot wordt het onderzoek van van Eijk (in van Ulden, Heussen & Van der Ham, 2015) aangevuld doordat uitzicht op overburen niet stevast leidt tot herkenning. Men gebruikt raambekleding om inzicht te beperken waardoor herkenning en kijken naar buiten wordt gedemotiveerd.

Tenslotte laat de opsplitsing van de Lepelaarsingel zien dat een gelijkvormige straatopbouw anders beleefd wordt wanneer bewoners de straat actief gebruiken. Het beheer door bewoners van de straat resulteert in levendigheid op straat waardoor men elkaar sneller leert kennen en zorgt voor signalen die de veiligheid vergroten zoals een onderhouden straat en *eyes on the street* (Jacobs, 1961). Het gebruik van de straat, zoals het plaatsen van een bankje of geveltuintje, zorgt voor een vergroot thuisgevoel doordat de publieke ruimte wordt toegeëigend en interactie met burenen ontstaat. Het resulteert in bewoners die op de straat verblijven in plaats van enkel functioneel gebruik. Verblijven op straat (Methorst, 2021) speelt door een groeiende fysieke en sociale hechting een belangrijke rol voor het vergroten van thuisgevoel. Dit onderzoek maakt bovendien duidelijk dat gebruik ook uitgeoefend wordt middels kijken naar de buitenruimte. Een uitnodigend uitzicht versterkt de fysieke binding door positieve associaties. Door de straat zo in te richten dat bewoners deze gaan gebruiken en niet naar andere grasvelden of speeltuinen in de wijk trekken ontstaat er leven op straat, gaan mensen elkaar (her)kennen en groeit het thuisgevoel.

5.2. Discussie, vervolgonderzoek en bijdrage sociologie

Dit onderzoek vormt daarmee een bijdrage voor de wetenschap en maatschappij. Zo blijkt uit de kwalitatieve interviews dat er een verdieping kan worden gebracht in het academische concept publieke familiariteit (Blokland, 2008) doordat vertrouwdheid met anderen ook eenzijdig verkregen kan worden. De straatinrichting kan ervoor zorgen dat er meer gebruik van de straat wordt gemaakt en levendigheid ontstaat waardoor men andere bewoners gaat (her)kennen en hier kan beleid op inspelen. Niet alleen de verwachte ontmoetingsplekken zoals speeltuinen of parken kunnen thuisgevoelens bevorderen (Krupat, 1983; Dautzenberg, 2009), ook de straat zelf levert een bijdrage door gebruik en verblijf te stimuleren. Daarnaast laat dit onderzoek zien dat de systeemwereld via beleidsvoering er niet vanuit moet gaan dat publieke amicaliteit ten alle tijden gewenst is. De leefwereld toont aan dat andere niveaus van ontmoeting of herkenning ook kunnen zorgen voor een thuisgevoel en de gewenste verbondenheid met de buurt en burenen. In lijn hiermee werd in het academische kader een paradox voorgelegd: willen de stedelingen privacy en anonimiteit of vertrouwdheid en cohesie (Van Stokkom, 2009). Vanuit de resultaten wordt duidelijk dat stadsbewoners beide mogelijkheden verlangen. De keuze om contact aan te gaan en op andere momenten af te houden in de publieke buitenruimte blijkt zeer waardevol.

Dit onderzoek pretendeert niet onderzocht te hebben hoe alle straatinrichtingen invloed hebben op thuisgevoel. Er zijn slechts twee straatinrichtingen onderzocht met verschillende kenmerken. Vervolgonderzoek is nodig om straten met verdere kenmerken te vergelijken voor meer gegronde en uitgebreide conclusies. Bovendien heeft de onderzoekspopulatie beperkingen. Gebruikmakend van de *snowball* methode is de verwachting dat de respondentengroep niet de gehele populatie in de straten vertegenwoordigt.

Desalniettemin levert dit onderzoek een bijdrage aan het vergroten van sociologische inzichten voor de fysieke omgeving. Vanuit de geleefde wereld van bewoners is hun thuisgevoel middels de straatinrichting onderzocht. Zoals verwacht wordt de straat op een andere manier beleefd, waargenomen en bedacht (Lefebvre, 1991). Zo lijkt de Lepelaarsingel op de ontwerptafel de ideale straat voor gebruik door de breedte en grasvelden. Dit sociologische onderzoek laat echter zien dat de straat niet optimaal gebruikt wordt omdat bewoners bijvoorbeeld naar andere grasvelden of ontmoetingsplekken trekken. Kleine aanpassingen zoals het organiseren van hondenpoepvrije grasvelden of meer begrensde ontmoetingsplekken kunnen zorgen dat bewoners hun straat meer gebruiken waardoor de fysieke- en sociale binding groeit. Het toont aan dat een sociologisch perspectief de slagingskans van het ontwerp kan vergroten door te kijken naar hoe mensen de ruimte gebruiken en beleven. De straatinrichting lokt bepaald gedrag uit en planners hebben hier tot nu toe een eenzijdige visie op gehad. Door sociologische inzichten mee te nemen bij de planning over hoe mensen met elkaar wensen samen te leven op straat, wordt een vergroot thuisgevoel bewerkstelligd waardoor de leefbaarheid in- en beleving van Carnisse verbetert.

6. Bibliografie

Appleyard, D., Gerson, M. S., & Lintell, M. (1981). *Livable streets*. University of California Press.

AlleCijfers.nl. (2022, 16 maart). *Héél véél informatie over Carnisse (update 2022!)*. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van [https://allecijfers.nl/buurt/carnisse-rotterdam/](https://allecijfers.nl/ buurt/carnisse-rotterdam/)

BaHammam, O. (2009). Sustainable Sidewalks and the safety of Pedestrians. *Journal of King Saud University*, 1-11.

Bijlsma, L., Galle, M., & Tennekes, J. (2010). De herbergzame ruimte van de stadswijk. *Justitiële verkenningen*, 36(5), 90.

Blokland, T. (2008). *Oog voor elkaar: veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam University Press.

Blokland, T., & Nast, J. (2014). From Public Familiarity to Comfort Zone: The Relevance of Absent Ties for Belonging in Berlin's Mixed Neighbourhoods. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), 1142-11.

Bryman, A. (2016). *Social research methods*. Oxford University Press.

Dirks, B. (2022, 28 januari). Wat heeft de bemoeienis van Aboutaleb de wijk Carnisse nou opgeleverd? *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wat-heeft-de-bemoeienis-van-aboutaleb-de-wijk-carnisse-nou-opgeleverd~b42c18aa/>

Dautzenberg, M. (2009). *Thuisvoelen in de buurt. Een kwalitatieve verkenning naar de beleving van sociale samenhang in de wijk*. Amsterdam: DSP-groep.

Duyvendak, J. W., & Wekker, F. (2015). Thuis in de openbare ruimte? Over vreemden, vrienden en het belang van amicaliteit.

Edgell, P., Hartmann, D., Stewart, E., & Gerteis, J. (2016). Atheists and other cultural outsiders: Moral boundaries and the non-religious in the United States. *Social Forces*, 95(2), 607-638.

Engbersen, G. B. M., Bovens, M. A. P., Bokhorst, A. M., & Jennissen, R. P. W. (2020, december). *Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor de migratiesamenleving* (Nr. 103). Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2020/12/14/samenleven-in-verscheidenheid>

Evers, J. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Boom Lemma Uitgevers.

Ferrer, S., Ruiz, T., & Mars, L. (2015). A qualitative study on the role of the built environment for short walking trips. *Transportation research part F: traffic psychology and behaviour*, 33, 141-160.

Gans, H.J. (1993) *People, plans & policies. Essays on Poverty, Racism, and Other National Urban Problems*. New York: Columbia University Press.

Geest, S. V. D. (2003). Kou en warmte in de stad. Over 'privacy in public' en geveinsde onverschilligheid. *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, 30(4), 528-543.

Gehl, J. (2010). *Cities for people*. Washington, DC: Island Press.

Gemeente Rotterdam. (z.d.). *Carnisse*. Wijkprofiel Rotterdam. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van <https://wijkprofiel.rotterdam.nl/nl/2022/rotterdam/charlois/carnisse>

Gemeente Rotterdam. (2020, februari). *Rotterdamse Mobiliteits Aanpak*. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van <https://www.rotterdam.nl/wonen-leven/mobiliteitsaanpak/Rotterdamse-Mobiliteitsaanpak1.pdf>

Goudsblom, J. (1997). Het belang van sociologie. *Amsterdams sociologisch tijdschrift*, 24(3-4), 302-319.

Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology* 78, 1360-80.

Habermas, J. (1991). *Lifeworld and system: A critique of functionalist reason*. Polity Press.

Herrmann-Lunecke, M. G., Mora, R., & Vejares, P. (2021). Perception of the built environment and walking in pericentral neighbourhoods in Santiago, Chile. *Travel behaviour and society*, 23, 192-206.

Hidalgo, M. C., & Hernández, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0221>

Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. Random House.

Kleinhans, R. J., & Bolt, G. (2010). *Vertrouwen houden in de buurt: Verval, ervaring en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten*. Onderzoeksinstituut OTB.

Krupat, E. (1983). A place for place identity. *Journal of Environmental Psychology*, 3(4), 343–344. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(83\)80037-1](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(83)80037-1)

Lefebvre, H., Nicholson-Smith, D., & Harvey, D. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell Publishing.

Lofland, L. H. (1973). *A world of strangers: Order and action in urban public space*. New York: Basic Books.

Methorst, R. (2021). *Exploring the Pedestrians Realm; An overview of insights needed for developing a generative system approach to walkability*. TRAIL Research School.

Meulendijks, T. (2010). *De weg terugvinden in de bloemkoolwijk: zoektocht naar een nieuwe stedelijke vernieuwingsroute: Een onderzoek naar de huidige problematiek en aanpakstrategieën voor de stedelijke vernieuwing van bloemkoolwijken*.

Platform31. (2021, 16 februari). "Ik ritsel alles tussen straat en staat" Portret van een verbinder in de gebiedsgerichte aanpak: Danielle van den Heuvel. Geraadpleegd op 7 maart 2022, van <https://www.platform31.nl/nieuws/ik-ritsel-alles-tussen-straat-en-staat>

Riger, S., & Lavrakas, P. J. (1981). Community ties: Patterns of attachment and social interaction in urban neighborhoods. *American Journal of Community Psychology*, 9(1), 55–66. <https://doi.org/10.1007/BF00896360>

Simmel, G. (1903). The metropolis and mental life. In *The urban sociology reader* (pp. 37-45). Routledge.

Stroink, R. (2012). Waardevaste straten. *Real Estate Magazine*, (78), 19.

Tenret, L. (2020, 24 december). *Bewoners redden Rotterdamse Fazantstraat van de sloop*. Trouw. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.trouw.nl/binnenland/bewoners-redden-rotterdamse-fazantstraat-van-de-sloop~bc972e80/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Treffers, A., N., I., & Suurenbroek, F. (2018). *Mijn straat: een onderzoek naar de toe-eigening van de woonstraat in Amsterdam Nieuw-West*. HVA Publicaties.

Van der Graaf, P., & Duyvendak, J. W. (2009A). Thuisvoelen in stedelijke vernieuwing: buurthechting in Nederlandse achterstandswijken. *Sociologie*, 5.

Van der Graaf, P., & Duyvendak, J. W. (2009B). *Thuis voelen in de buurt: een opgave voor stedelijke vernieuwing: een vergelijkend onderzoek naar de buurthechting van bewoners in Nederland en Engeland*. Amsterdam University Press.

Van Stokkom, B. A. M. (2009). *Introductie: De sociale kwaliteit van het stedelijk domein. Veiligheid en publieke vertrouwdheid*.

Van Ulden, E., Heussen, D., & Van der Ham, S. (2015). *De stoep. Ontmoetingen tussen huis en straat*. nai010 uitgevers.

Vrom-raad (2006). *Stad en stijging*. Den Haag: Vrom-raad. Geraadpleegd op 25 februari 2022, van <https://www.rli.nl/sites/default/files/stadenstijging10-2006advies.pdf>

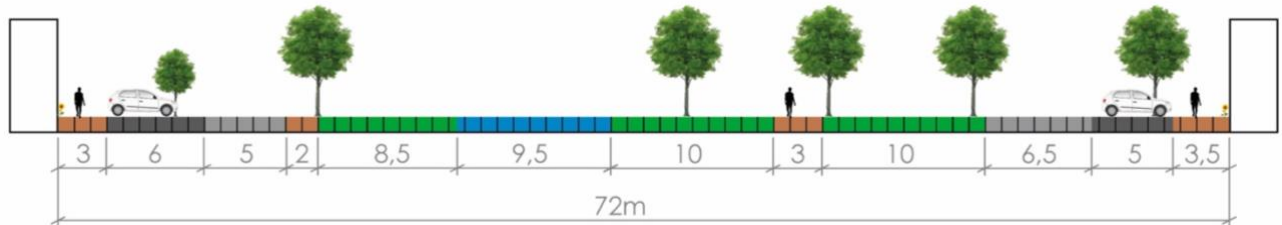
Wekker, F. E. A. (2020). *Building belonging: Affecting feelings of home through community building interventions*.

Zhang, H., & Zhang, Y. (2019). Pedestrian network analysis using a network consisting of formal pedestrian facilities: sidewalks and crosswalks. *Transportation research record*, 2673(7), 294-307.

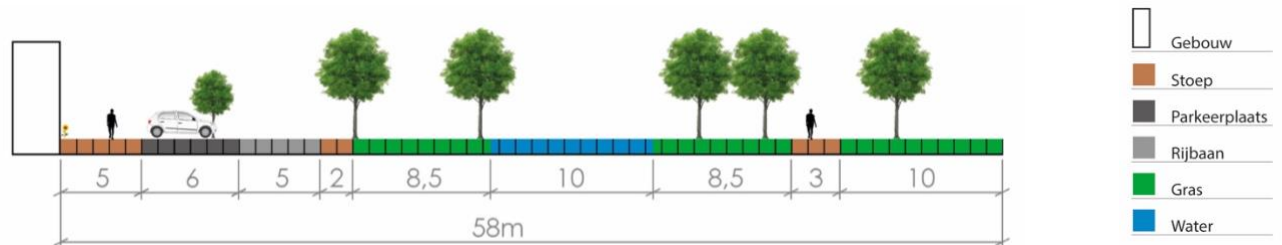
7. Bijlage

7.1. Straatanalyse en beeldvorming

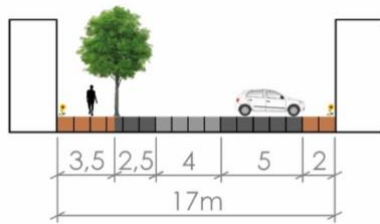
7.1.1. Straatanalyse en foto's middelste deel Lepelaarsingel

7.1.2. Straatanalyse en foto's zuidelijk deel Lepelaarsingel

7.1.3. Straatanalyse en foto's zuidelijk deel Fazantstraat

7.2. Operationaliseringtabel

Voor sommige indicatoren staat (-) voor een negatief verband en (+) om een positief verband te duiden.

Concept	Dimensie	Indicator
<p><u>Thuisgevoel</u> (men kan zich thuisvoelen in een bepaalde omgeving en tussen bepaalde mensen. Thuisgevoel is daardoor een tweeledig concept: binding met het fysieke, de plek, en binding met het sociale, het contact met anderen (Riger & Lavrakas, 1981; Hidalgo & Hernández, 2001; Van der Graaf & Duyvendak, 2009A).</p>	Fysieke binding	<p>Woonduur (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B)</p> <p>Tevredenheid over eigen woning (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B)</p> <p>Hechting aan woonomgeving (uiterlijk & comfort) (Dautzenberg, 2009)</p> <p>Leeftijd (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B) – hoe ouder iemand is, hoe meer verbonden met de plek</p> <p>Aansluitend voorzieningenpakket (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B; Dautzenberg, 2009)</p> <p><i>Place identity</i> (Krupat, 1983) – identificatie met een plek</p> <p>Gebouwde omgeving niet hoger dan 5 verdiepingen (Gehl, 2010)</p>

	Sociale binding	<p>(-) Afwezigheid mensen (Ferrer, Ruiz & Mars (2015)</p> <p>(+) Sociale contacten in de wijk (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B)</p> <p><i>Genoteerd van lichte tot sterke sociale contacten indicatoren:</i></p> <p>Anonimiteit en privacy prettig (Cox, in Geest, 2003; Van Stokkom, 2009; Bijlsma, Galle & Tennekes, 2010)</p> <p>Lichte en afstandelijke relaties (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B)</p> <p>Weak ties (Granovetter, 1973)</p> <p>Publieke familiariteit (Blokland, 2008) - Erkenning en herkenning zonder sterke relaties. Vrijblijvende, herhaalde ontmoetingen tussen onbekenden</p> <ul style="list-style-type: none"> - Herkenning in anderen (Van der Graaf & Duyvendak, 2009B) - Herhaalde ontmoetingen (Jacobs, 1961; Blokland 2008) <p>Soortgelijke leefstijlen en achtergrond (Vrom-raad, 2006)</p> <p>Gevoel van verbondenheid (Blokland & Nast, 2014)</p> <p>Hechting aan mensen die er wonen (Hidalgo & Hernández, 2001)</p> <p>Sociale samenhang en sociale controle (Duyvendak & Wekker, 2015)</p> <p>Collectieve zelfredzaamheid en sociale controle (Kleinhans & Bolt, 2010)</p> <p>Gezamenlijk inzetten voor de buurt (Kleinhans & Bolt, 2010)</p> <p>Sterke en hechte relaties (Duyvendak & Wekker, 2015) – vriendschapsrelaties</p>
Straatinrichting	Fysieke elementen	<p>(-) Auto's (Appleyard, 1981; Herrmann-Luncke, Mora & Vejares, 2021) – aanwezigheid auto's, snelheid</p> <p>(-) Parkeerplekken (Ferrer, Ruiz & Mars, 2015)</p>

		<p>(-) Rotondes, oversteken lanen (Ferrer, Ruiz & Mars, 2015)</p> <p>(+) Diversiteit aan functies (Jacobs, 1961)</p> <p>(+) Korte woonblokken, fijnmazig stratenpatroon (Jacobs, 1961)</p> <p>(+) Water in de buurt (Dautzenberg, 2009)</p> <p>(+) Groen (Dautzenberg, 2009; Ferrer, Ruiz & Mars, 2015)</p> <p>(-) (Te veel) groen (Bahammam, 2009; Van Eijk, in van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015)</p> <p>(+) Uitzicht en gevoel van ruimte (Dautzenberg, 2009)</p> <p>(-) Uitzicht (Van Eijk, in van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015)</p> <p>(+) Schone plek (Dautzenberg, 2009)</p>
	Sociale functies	<p>Ontmoetingsplekken zoals speel- of picknickplekken (Dautzenberg, 2009; Duyvendak & Wekker, 2015; Van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015)</p> <p>Gebruikers faciliteren (Methorst, 2021)</p>
	Inrichting stoep	<p>(+) Brede stoep heeft positieve gevolgen (Jacobs, 1961; Herrmann-Lunecke, Mora & Vejares, 2021)</p> <p>(- &+) Brede stoep maakt aantrekkelijk maar vormt belemmering door obstakels zoals: terrassen, geparkeerde auto's of paaltjes (Ferrer, Ruiz & Mars, 2015)</p> <p>(-) Brede stoep kan afstand creëren (Van Eijk, in van Ulden, Heussen & van der Ham, 2015)</p> <p>(-) Stoep naast eigendomsmuren (Bahammam, 2009)</p> <p>(-) Groen op stoepen (Bahammam, 2009)</p>

7.3. Interviewguide

Allereerst hartelijk bedankt dat u mee wilt werken aan mijn afstudeeronderzoek! Zoals u al heeft gehoord gaat dit onderzoek over thuisgevoel in de straat. Ik ben benieuwd of de straatinrichting invloed heeft op de gevoelens van thuis van bewoners. Om hier een antwoord op te krijgen ga ik in gesprek met bewoners van de Lepelaarsingel en de Fazantstraat en vandaar dat ik dit interview met u afneem als bewoner van de *Fazantstraat/ Lepelaarsingel*.

Voordat we beginnen wil ik graag vermelden dat uw antwoorden gebruikt zullen worden voor het analyseren voor mijn scriptieonderzoek. Ze worden niet voor andere doeleinden worden gebruikt. Daarnaast wil ik aangeven dat u de vragen niet hoeft te beantwoorden en dat u uw deelname aan dit onderzoek kan intrekken. Voor het terugluisteren en het analyseren zou ik graag ons gesprek willen opnemen. De opname zal na het analyseren worden verwijderd. Geeft u hier toestemming voor? *Indien ja: interview starten.*

Basisinformatie (3 min)

- Zou u zichzelf even kort willen voorstellen? (Naam, leeftijd, ...)
- Hoe bent u in de straat (*Lepelaarsingel/Fazantstraat*) terecht gekomen?
 - Hoe lang woont u al in de *Lepelaarsingel/Fazantstraat*?

Thuisgevoel (4 min) - Zoals ik al vertelde staat in dit interview thuisgevoel in de straat centraal.

- Voelt u zich thuis in uw straat?
 - Waarom wel/niet?
 - Wat is voor u thuisgevoel?
 - Hoe beoordeel u uw woonomgeving?
 - Bent u tevreden met uw woning?
 - Voelt deze straat anders dan andere straten?

Voor bewoners van de Fazantstraat:

- Bent u betrokken geweest bij het protest tegen de sloop van uw straat?
 - In welke mate heeft dit uw relatie tot de straat veranderd?

Cartografie maken (4 min) - Gisteren heb ik u gevraagd na te denken over hoe u uw straatinrichting vanuit vogelperspectief/vanaf bovenaf zou tekenen.

1. Zou u dit op papier willen tekenen met deze stift?
2. Zou u met deze stift willen aangeven welke delen van de straat u het meest gebruikt?
 - a. Waarom gebruikt u deze plekken het meest?
 - b. Welke plekken gebruikt u het minst? Waarom is dat zo?

Fysieke elementen (10 min) - Volgende vragen aanpassen op input vanuit de tekening

Acties in de straat (3 min)

- Hoe gebruikt u uw straat?
 - Hoe vaak en hoe lang bent u in uw straat?
 - Heeft u een auto?
- Waar gebruikt u uw stoep voor?
 - Waar gebruiken andere de stoep voor?

Ervaringen (3 min)

- Hoe beoordeelt u de inrichting van de straat?

- Welk gevoel krijgt u als u naar de straat kijkt?
- Hecht u waarde aan het groen in uw straat?
- Hecht u waarde aan het uitzicht vanuit uw huis?
- Ervaart u bepaalde obstakels in uw straat?

Wenselijk (3 min)

- Zou u het jammer vinden als de straat opnieuw wordt ingericht?
 - Wat zijn objecten in de straat die mogen veranderen?
 - Wat waardeert u het meeste in of van de straat?
- Als u de kans krijgt om uw straat zelf in te richten, hoe zou u uw straat dan inrichten?
 - Wat mist u in uw straat?
- Wat vindt u van de breedte van de stoep?
 - Zou u een bredere stoep anders gebruiken?
 - Zou u tevreden zijn met een smallere stoep?

Concluderend (1 min)

- In welke mate heeft de straatinrichting invloed op uw thuisgevoel?

Sociale binding (10 min) - *Dan gaan we nu over naar het tweede deel van dit interview. Dit gaat over het contact in de straat.*

- Kunt u wat vertellen over het contact met anderen in uw straat? (5 min)
 - Herkent of kent u veel mensen die in uw straat wonen?
 - Welke typen ontmoetingen heeft u in de straat?
 - Hoe vaak heeft u contact met anderen in uw straat?
 - Hoe vaak heeft oppervlakkig contact met anderen in uw straat? (Knikken, gedag)
 - Hoe vaak heeft u intensief contact met anderen in uw straat? ((Uitgebreid) praten)
 - Bent u betrokken bij activiteiten in de straat/buurt?
- Voor bewoners van de Fazantstraat:
 - Heeft de betrokkenheid invloed gehad op uw sociale relaties in de straat?
- Waar ontmoet of spreekt u mensen in de straat? (2 min)
 - Hoe heeft u mensen uit uw straat leren kennen?
 - Welke ontmoetingsplekken zijn er in uw straat?
- In welke mate heeft u het liefste contact met anderen in uw straat? (2 min)
 - Wat is uw verwachting van de sociale relaties in uw straat?
 - Hecht u meer waarde aan anonimiteit of hechte relaties?

Concluderend (1 min)

- In welke mate heeft het sociale contact in de straat invloed op uw thuisgevoel?

Afsluiting (2 min) - *Dan zijn we bij het einde van dit interview aangekomen. We hebben uw relatie tot de straatinrichting besproken en zijn ingegaan op het sociale contact in de straat.*

- Heeft u nog iets wat u graag wilt bespreken omtrent de besproken thema's wat nog niet aan de orde is gekomen?
- Heeft u nog vragen over dit onderzoek of aan mij?
- Kent u nog andere mensen uit de Fazantstraat/Lepelaarsingel die zouden openstaan voor dit interview?

Dan wil ik u hartelijk bedanken voor dit interview en ga ik de opname stoppen.

7.4. Beeldvorming Ruimtemaker op de Fazantstraat

7.5. Ethiek en privacy checklist Erasmus Universiteit Rotterdam

PART I: GENERAL INFORMATION

Project title: Thuis in de straat: een kwalitatief onderzoek naar gevoelens van thuis door de straatinrichting in een grootstedelijke buurt

Name, email of student: Lise van Heiningen, lvvanheiningen@hotmail.com

Name, email of supervisor: Sander van der Ham, sander@thuismakerscollectief.nl

Start date and duration: 7-2-2022 tot 19-6-2022

Is the research study conducted within DPAS? YES - NO

If 'NO': at or for what institute or organization will the study be conducted? (e.g. internship organization): DPAS & de Veldacademie

PART II: HUMAN SUBJECTS

1. Does your research involve human participants? YES - ~~NO~~
- If 'YES': does the study involve medical or physical research? ~~YES~~ - NO
2. Does your research involve field observations without manipulations that will not involve identification of participants. YES - ~~NO~~

PART III: PARTICIPANTS

1. Will information about the nature of the study and about what participants can expect during the study be withheld from them? ~~YES~~ - NO
2. Will any of the participants not be asked for verbal or written 'informed consent,' whereby they agree to participate in the study? ~~YES~~ - NO
3. Will information about the possibility to discontinue the participation at any time be withheld from participants? ~~YES~~ - NO
4. Will the study involve actively deceiving the participants? ~~YES~~ - NO
5. Does the study involve the risk of causing psychological stress or negative emotions beyond those normally encountered by participants? ~~YES~~ - NO
6. Will information be collected about special categories of data, as defined by the GDPR (e.g. racial or ethnic origin, political opinions, religious or philosophical beliefs, trade union membership, genetic data, biometric data for the purpose of uniquely identifying a person, data concerning mental or physical health, data concerning a person's

- sex life or sexual orientation)? YES – NO
7. Will the study involve the participation of minors (<18 years old) or other groups that cannot give consent? YES – NO
8. Is the health and/or safety of participants at risk during the study? YES – NO
9. Can participants be identified by the study results or can the confidentiality of the participants' identity not be ensured? YES – NO
10. Are there any other possible ethical issues with regard to this study? YES – NO

PART IV: SAMPLE

1. *Where will you collect or obtain your data?*
Ik ga mijn data verzamelen via interviews met bewoners van twee straten in Carnisse: de Lepelaarsingel en de Fazantstraat.
2. *What is the (anticipated) size of your sample?*
Er worden twaalf interviews in totaal afgenomen. Zes interviews per straat.
3. *What is the size of the population from which you will sample?*
Carnisse kent in 2021 11.845 inwoners (AlleCijfers.nl, 2022). De doelgroep, volwassenen tussen de 25 en 45 jaar oud, bevat 4840 inwoners.

Part V: Data storage and backup

1. *Where and when will you store your data in the short term, after acquisition?*
De opnames van de interviews worden via mijn telefoon opgenomen. Vervolgens worden deze bestanden overgezet naar een beveiligde digitale omgeving, waar ook de transcripten en analyses opgeslagen zullen worden.
2. *Who is responsible for the immediate day-to-day management, storage and backup of the data arising from your research?*
De onderzoeker, ikzelf, neemt de verantwoordelijkheid voor het beheren van de data, de opslag en de back-up die voortkomen uit het onderzoek.
3. *How (frequently) will you back-up your research data for short-term data security?*
Er wordt standaard meerdere keren per dag een back-up gemaakt op een beveiligde digitale omgeving.
4. *In case of collecting personal data how will you anonymize the data?*
De namen van de respondenten worden geanonimiseerd. Relevante persoonlijke gegevens zoals de woonstraat worden aangehaald in het resultatenstuk. Uiteraard zal dit een standaard, geanonimiseerde beschrijving zijn zonder verdieping. Verdere persoonlijke informatie zal niet meegenomen worden.

PART VI: SIGNATURE

Hereby I declare that the study will be conducted in accordance with the ethical guidelines of the Department of Public Administration and Sociology at Erasmus University Rotterdam. I have answered the questions truthfully.

Name student: Lise van Heiningen
Date: 18-03-2022

Name (EUR) supervisor: Sander van der Ham
Date: 19-03-2022